HREPENENJE IN SKUŠNJAVA OD MITOLOGIJE DO LITERATURE

Irena Avsenik Nabergoj: *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: Motiv Lepe Vide*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010, 726 str.

Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: Motiv Lepe Vide je obsežna, a privlačno oblikovana monografija dr. Irene Avsenik Nabergoj, raziskovalke ZRC SAZU in Teološke fakultete UL ter predavateljice na slovenistiki Univerze v Novi Gorici. Avtorica je svojo tematološko in intertekstualno raziskavo s primerjalno analizo besedil oblikovala jasno in pregledno ob mitoloških, folklornih ter literarnih upodobitvah hrepenenja in skušnjave v izbranih besedilih, ki so nastala na Slovenskem, v Sredozemlju in na Bližnjem vzhodu od antike do sodobnosti. Knjiga, ki jo je izdala Mladinska knjiga v zbirki Kultura, je zanimivo branje ne le za literarne raziskovalce, ampak tudi za druge slovenske izobražence. Pritegnila jih bo že privlačna naslovnica knjige z reprodukcijo slike Johna Williama Waterhousa *Miranda* iz leta 1875, ki s podobo ženske, zasanjano zazrte v morje, ponazarja tako naslovna pojma kot tudi v podnaslovu omenjeno Lepo Vido. Obravnavane teme monografije ilustrira še sedemindvajset barvnih reprodukcij umetniških del Waterhousa in drugih avtorjev, kar gotovo ni običajno za izdajo znanstvenih del, a knjigo bogati, saj se s tem njena interdisciplinarnost (avtorica pojmov hrepenenja in skušnjave ne opredeljuje le z vidika literature, ampak tudi – čeprav krajše – jezikoslovja, psihologije, filozofije, religiologije in etike) razširi še na likovno področje, na katero pa ob drugih umetnostih avtorica opozarja tudi v monografiji sami.

Ta ima svojo angleško predhodnico v avtoričini knjigi *Longing, Weakness and Temptation: From Myth to artistic Creations*, ki je izšla leta 2009 pri založbi Cambridge Scholars Publishing, vendar je avtorica slovensko verzijo, kot pojasnjuje v Predgovoru, močno razširila z novimi poglavji, dopolnila in revidirala, tako da ima slovenska izdaja še več kot enkrat toliko strani (726). Avtorica je občutljivost za etično problematiko, ki jo odpira naslovna tema te monografije, pokazala že z delom *Ljubezen in krivda Ivana Cankarja* (2005), zato ne preseneča motto s Cankarjevimi besedami: »In vse je hrepenenje. Neutešljivo je in jaz ne verjamem, da je utešeno v smrti.«

Avtorica ugotavlja, da motivi hrepenenja, šibkosti in skušnjave doslej niso bili predmet sistematičnega raziskovanja, čeprav »sodijo med temeljne bivanjsko in družbeno relevantne determinante človeške istovetnosti, kulture, znanosti in umetnosti.« (12)

V **Uvodu** monografije *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: Motiv Lepe Vide* avtorica predstavlja in z navedbami literarnih, mitoloških, starogrških ali svetopisemskih del tudi ilustrira semantični obseg osrednjih pojmov raziskave: hrepenenja, skušnjave in preizkušnje.

Prvi del monografije je naslovljen Hrepenenje, šibkost in skušnjava v Edenskem vrtu, na Egiptovskem dvoru in na obrežjih voda, kar kaže na tri dogajalne prostore. Prvi je prostor simbolne biblijske zgodbe o Adamu in Evi, ki vključuje tako mit o prvobitnem srečnem človeku v t. i. zlati dobi kot mit o padcu, ki degradira prvotno harmonijo. Avtorica kratko predstavi tovrstno mitološko izročilo tudi v drugih starodavnih civilizacijah in v religijah Indokine, Konga, Malija, podsaharske Afrike in Avstralije ter v gnosticizmu, manihejstvu, judovstvu, krščanstvu in islamu. Pri interpretaciji skušnjave in padca svetopisemskih Adama in Eve pretresa tudi nekatera nasprotujoča si stališča tujih interpretov, poudari pa vlogo Eve kot »univerzalnega simbola za žensko, ki jo omami hrepenenje po čutnem in zato preizkušnje ne prestane« (105). Drugi primer tematike preizkušnje je svetopisemska zgodba o Jožefu iz Egipta, ki jo primerja z egiptovsko *Zgodbo o dveh bratih* in motivi v Homerjevi *Iliadi* ter z motivom Fedre pri Ovidu in kasneje Racinu. Avtorica opozarja na različne variante zgodbe o Jožefu v judovskem, krščanskem in islamskem izročilu, natančno pa predstavi judovski apokrifni dokument *Oporoke dvanajstih očakov*, alegorično interpretacijo grško-judovskega filozofa Filona Aleksandrijskega in Jožefovo

zgodbo v 12. suri *Korana*. Kot varianti zgodbe o Jožefu iz novejše dobe razčleni še obsežni roman Thomasa Manna *Jožef in njegovi bratje* (1933–1943) in libreto za balet *Legenda o Jožefu* (1914) libretista Huga von Hofmannstahla. V nadaljevanju avtorica temo človeške šibkosti in zapeljevanja predstavi ob več pripovedih, tudi ob svetopisemski zgodbi o Samsonu in Dalili in obširno ob Goethejevi dramski pesnitvi *Faust* (1808, 1832). Temo hrepenenja, šibkosti in skušnjave odkriva in primerja tudi v evropskih in slovenskih romantičnih baladah, v katerih moške »magično privlači vodna sila« (229). Take balade so Goethejev *Ribič*, Puškinova *Rusalka*, Heinejeva *Lorelaj*, Prešernov *Ribič* in njegova legenda *Sveti Senan* ter Jenkovi *Morski duhovi*. V sklepnem delu poglavja avtorica ob ugotovitvah Meletinskega v *Poetiki mita* (slovenski prevod 2006) spregovori o uporabi mitskega in folklornega v literaturi in na osnovi raziskave Janka Kosa (2007) predstavi recepcijo antičnih mitov na Slovenskem od Prešerna do sodobnosti.

Na začetku **Drugega dela**, naslovljenega Ugrabitev, skušnjava in hrepenenje žene v motivu Lepe Vide, avtorica ugotavlja, da je v Bibliji in Koranu preizkuševalec navadno Bog in občasno Satan, v civilizacijah politeističnega ozadja in posvetnih ljudskih tradicijah pa ljudi preizkušajo in spravljajo v skušnjavo različni demoni in hudobni skušnjavci, ki so tako moški kot ženske. Tisti, ki so zapeljani ali postavljeni pred preizkušnjo, pa večinoma niso ženske, ampak moški, kar izhaja iz moško naravnanih družb, saj so v njih moški »odgovorni za svojo lastno moralnost in za vzgojo vseh članov družine« (293).

V nadaljevanju avtorica motiv preizkušnje in skušnjave predstavlja ob ljudskem izročilu. V njem je večkrat »upodobljeno povzdigovanje figure šibkejšega, pogosto nezaščitenega člena človeške družbe, ženske kot žrtve različnih vrst nasilja, ki ga izvajajo moški na oblasti.« (295) V ta tematski krog sodi v ljudski kulturi sredozemskega območja tudi figura Lepe Vide. Že na tem mestu avtorica pojasni, zakaj je ta motiv v slovenski umetni književnosti prisoten od Prešerna do sodobnosti v več kot petdesetih literarnih delih: »Lepa Vida je odlična figura za slikanje usode šibkih, nezaščitenih posameznikov, skupin in narodov, kajti lepa ženska uteleša hrepenenje po vsem, kar spominja na nežnost, dobroto in zvestobo.« (295) Nato povzame tri, zaporedno nastale tipe ljudskih pesmi o Lepi Vidi, ugotovitve o času nastanka te ljudske pesmi (običajna datacija je 9. do 11. stoletje, vendar avtorica navaja nekatere okoliščine, npr. trgovino s človeškim blagom iz južnoslovanskih pokrajin v Italijo in Sredozemlje v 13. in 14. stoletju, v naslednjem poglavju pa še druga zgodovinska dejstva, ki kot skrajno mejo nastanka balade omogočajo leto 1492, ko so kristjani zavzeli Granado, zadnjo mavrsko postojanko na Iberskem polotoku) ter o starejših raziskavah (Matija Čop 1830, Simon Rutar 1880, Avgust Žigon 1927, Jakob Kelemina 1941) različnih vidikov balade o Lepi Vidi. Monografijo nadaljuje s pregledom del z motivom zvijačne ugrabitve žene še v starem grškem, srbskem, ruskem, nemškem in drugem ljudskem izročilu ter, z obširnejšim prikazom, v Svetem pismu in grški mitologiji. Nato predstavi motive ugrabitve, zapeljevanja in prevare v slovenskem ljudskem izročilu (ob likih Kresnika, Trdoglava in Marjetice, Lepe Mankice, Povodnega moža, Ribniške Alenčice in Ribniške Jerice, Brajdike in Aničke, Zarike in Sončice, Kralja Matjaža, Miklove Zale). Motiv zvijačne ugrabitve mlade žene, matere, ki jo ugrabijo pomorski trgovci-roparji, ni značilen le za slovensko balado Lepa Vida (za katero avtorica meni, da je nastala »najverjetneje po resničnih dogodkih«, 348), ampak je splošno sredozemski in se z različnimi imeni žensk pojavlja v pesmih obmorskih pokrajin Italije, Kalabrije, Albanije, Sicilije in Hrvaške, le v marsalski in borgettski različici je ugrabitev nasilna.

Nato so ob ugotovitvah folkloristov primerjalno predstavljeni (tudi z dragocenimi navedbami tujih ali slovenskonarečnih izvirnih in prevedenih oz. poknjiženih besedil) vsi trije tipi ljudskih pesmi o ugrabljeni ženi in materi v sredozemskih kulturah: prvi, v katerem je ugrabljenka bogata in lepa plemkinja ali krščanska mati junakinja, ki jo na ladjo zvabi obljuba zdravila za bolnega otroka (ali dragocena oblačila v albansko-južnoitalijanskih različicah), vendar se ne sprijazni z usodo priležnice, zato skoči z ladje in utone; drugi, ki je samo slovenski, znan le iz treh roko-

pisnih različic z Dolenjske, v katerem Vida, revna, pridna, zgarana mlada žena in mati, podleže skušnjavi, ki jo predstavlja vabilo, naj postane dojilja španskega kraljiča, ko pa se zave usodne zmote, se vda v usodo, ter tretji, gorenjski tip in nemška kočevska pesem, v katerem s prevaro ugrabljena Lepa Vida postane priležnica bogatega »zamorca«, pri katerem je že prej delala, vendar gre domov po sina, s katerim se potem vrne k »zamorcu«. Monografija posebej obravnava šele v šestdesetih letih 20. stoletja zapisane različice pesmi o Lepi Vidi iz Rezije ter popolnoma drugačno prekmursko, porabsko ter kočevsko nemško folklorno izročilo o Lepi Vidi s kačo.

Naslednje poglavje je namenjeno pregledu in obširni (150 strani) avtoričini interpretaciji motiva Lepe Vide v slovenski književnosti, od Prešerna, Jurčiča, Vošnjaka, Cankarja do novejše slovenske poezije, Borisa Pahorja, Miška Kranjca in Zorka Simčiča. Monografijo zaključuje krajši antropološki in sociološki pogled na ugrabitev ženske ter etične interpretacije ugrabitev, prevar in zapeljevanja različnih avtorjev. Temu so dodane koristne tabele: s pregledom kultur, literarno-mitoloških motivov, ugrabiteljev oz. skušnjavcev in ugrabljenih oz. zapeljanih žensk ter zapeljanih/ skušanih/ prevaranih moških, s pregledom ljudskih in umetnih obdelav motiva Lepe Vide v evropskem Sredozemlju, tabela o drugem ljudskem izročilu o ugrabitvi in skušnjavi na Slovenskem, tipologija likov ugrabitelj, ugrabljenka in osvoboditelj ter pregled naturoloških, psihoanalitičnih in etnoloških interpretacij te triade. Knjigo zaključuje obsežna bibliografija in uporabno imensko kazalo, v katerem so navedena tudi mitološka ali literarna imena, ter stvarno kazalo, v katerem so zajeti literarnovedni termini, predvsem pa izrazi, ki opredeljujejo konkretno in pojmovno vsebino monografsko predstavljene teme.

Že navedeni prikaz vsebine kaže na obsežno avtoričino delo od zbiranja ustreznih virov in domače ter tuje literature, navajanja in povzemanja elementov teh del, povezanih s temo monografije, do strokovnih opredelitev in interpretiranja. Pri tem so nekatere vsebine sicer večkrat omenjene ali pa razporejene drugače, kot bi morda pričakovali (npr. dejstva o možni dataciji nastanka slovenske balade Lepa Vida), vendar je gradivo vseeno dovolj smotrno razporejeno, da se bralec kljub njegovi obsežnosti ne bo izgubil. K vztrajnemu branju ga bo vabil avtoričin jasen, a vseeno osebno prefinjen slog, ki podpira njeno strokovno naravnanost. Zaveda se, da mora literarnovedno pisanje temeljiti na objektivno preverljivem, a hkrati je avtorica mestoma subjektivna, npr. ko pravi: »Svetopisemska zgodba o življenju in delovanju Jožefa iz Egipta je očarljiva, ker je v duhovnem in etičnem smislu močno pozitivna, obenem pa tudi estetsko dovršena in univerzalna, saj se dotika bistva vsakega človeškega življenja« (272) ali »v skrivnostno lepi panonski pokrajini Prekmurja« (424). Na nekaj mestih skoraj esejistično razmišlja o svojem početju, pri čemer jo vodi zavest, da je v vsakem besedilu veliko pomenov (297) in da »interpretacija takšnih tekstov, kot so tista, ki obravnavajo vprašanje hrepenenja in skušanja, nikoli ni zgolj analitična ali filološka, temveč vedno zbuja aplikacijo na situacijo, v kateri se interpretacija dogaja, in na čute, ki merijo prek teksta«. (198) Razmišlja tudi o etičnih dimenzijah teme svojega pisanja in razkriva svoje filozofsko stališče o človekovem dojemanju: »Vse te pesmi o Lepi Vidi, ki se nam v vsakdanjem življenju zdijo domače, ob očitnem, ustaljenem in neposrednem pomenu vsebujejo še nekaj nedorečenega, neznanega in prikritega. Spontano simbolni izraz pesmi prek svoje neposredne vsebine usmerja k idejam, ki so onkraj dosega razuma in jih človek ne more doumeti. V človeški naravi je, da nikoli ničesar dokončno ne zazna ali dojame, saj ga omejujejo čuti, vsaka izkušnja pa vsebuje veliko neznanega in tistega, kar se človeku zgodi mimo zavesti.« (423)

Veliko in uspešno opravljeno delo je avtorica zmogla, ker je ne le strokovno, ampak tudi osebno spoznala njeno temeljnost in pomembnost: »Tematika skušnjave, šibkosti in hrepenenja se tiče vsakega človeka in se prepleta z vsemi njegovimi ideali in vrednotami.« (41)

Vita Žerjal Pavlin
Ljubljana